

SECTION 1. SLAVIC LANGUAGES

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-404-7-1>

SEMANTICO-SYNTACTIC FUNCTIONS OF THE VOCATIVE CASE IN THE TEXT OF MARIA TKACHIVSKA'S NOVEL "PRINCESS OSTROZKA"

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ФУНКЦІЇ КЛИЧНОГО ВІДМІНКА В ТЕКСТІ РОМАНУ МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ «КНЯГИНЯ ОСТРОЗЬКА»

Horodetskyi I. Yu.

*a 4th year student of the specialty
035.01 'Philology
(Ukrainian language and literature)'
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Городецький І. Ю.

*студент 4 курсу за спеціальністю
035.01 «Філологія
(українська мова та література)»
Прикарпатський національний
університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

В українському мовознавстві досі не сформовано єдиного погляду щодо значення вокатива та його функцій. Так, деякі науковці, аналізуючи вокатив з погляду синтаксичних відношень, ототожують його з реченням (див., напр., праці М. Каранської та О. Межова [3; 2]). На думку І. Вихованця і К. Городенської, вокатив представляє специфічну граему, що поєднує кілька актантних позицій і таким чином виконує функцію «конденсата суб'єктно-предикатно-адресатної структури» [1, с. 78]. Через відсутність єдиного погляду на семантику вокатива в українському мовознавстві досі не розкрито шляхи її втілення в семантико-синтаксичній структурі, зокрема всебічно не досліджено функції кличного відмінка в предикативних моделях.

Кличний відмінок, який є своєрідною граматичною рисою української мови, постійно стає об'єктом наукового лінгвістичного аналізу (як-от на матеріалі художніх текстів у працях М. Каратаєвої [4], О. Ципердюк [6]).

Метою нашого дослідження є встановлення основних семантико-синтаксичних функцій кличного відмінка в тексті роману Марії Ткачівської «Княгиня Острозька» [5].

Як і будь-який елемент відмінкової парадигми, вокатив реалізує свою граматичну функцію у сфері морфолого-синтаксичного поля. Граматикалізовані значення суб'єкта й адресата, референтом яких виступає кличний відмінок, існують здебільшого в реченнєвій структурі, що на рівні семантичних і синтаксичних зв'язків моделюється значенням предиката.

У семантико-синтаксичній структурі вокатив комбінує адресатну й суб'єктну позиції. Синтез чи сепарацію суб'єктного й адресатного значення уможливорює відповідна предикативна модель. З адресатно-суб'єктної і почасти предикативної природи кличного відмінка походять первинна та вторинні семантико-синтаксичні функції вокатива.

Оскільки вокатив фігурує здебільшого у сфері суб'єктних відношень, то в семантико-синтаксичній моделі він реалізує функцію адресата, яка так чи інакше стосується його суб'єктних позицій. Суб'єктний характер і семантико-синтаксична функція корелюють із формально-синтаксичною функцією підмета. Предикативна ситуація в таких структурах двочленна і передбачає наявність присудка-предиката, функцію якого виконують дієслова наказового способу. Таким чином базова семантико-синтаксична функція адресата – потенційного суб'єкта дії реалізується тільки в тих структурах, у яких адресат-суб'єкт семантично узгоджується з предикатом у формі наказового способу.

У романі «Княгиня Острозька» М. Ткачівської двоскладні конструкції з функцією адресата – потенційного суб'єкта дії представлено обмежено, зважаючи на імперативну ознаку присудка: *Не кажи так, Василю, – закашлявся Ілля. – На все Божя воля* [5, с. 48]; *Тримайся за мою руку, Ільку. Я сильна. Я тебе втримаю, – міцно стиснула чоловікову руку Беата* [5, с. 48]; *За спадкоємця не гризися, Ілле. Якщо треба буде, я потурбуюся* [5, с. 48].

У межах первинної функції адресата – потенційного суб'єкта дії виокремлюють конструкції, у яких значення дії постає в різних буттєвих формах: власне дія, процес чи стан. Таким чином семантика дії в імперативних структурах зумовлює їхній поділ на відповідні типи:

- речення з імперативними предикатами дії,
- речення з імперативними предикатами процесу,
- речення з імперативними предикатами стану.

Найповніше в мовленні роману представлено структури з імперативним присудком, який називає перебіг дії, виконуваної гіпотетичним суб'єктом-адресатом у формі кличного відмінка: *Ось, князю, беріть! Вона ваша!* [5, с. 109]; *Єлизавето, негайно просіть пробачення в матері* [5, с. 69]. Куди менш продуктивний тип структур із присудком, що називає стан або процес: *Тіштесь, Катажину!* [5, с. 76]; *Сподівайтесь, Теодозіє, свого рятунку...* [5, с. 94]; *Не гайте часу! Забирайтеся, княгине!* [5, с. 89].

Коли ситуація в реченні подається абстрактно у вигляді констатації подій, адресат опиняється в ізольованій позиції – предикація в повідомленні його не стосується. У таких конструкціях нейтралізовано функцію наказовості. В аналізованому тексті такі конструкції кількісно превалюють над структурами з присудком-імперативом: *Прибувають, князю* [5, с. 100]; *Ви ж уже дали свою згоду, княгине!* [5, с. 102]; *Я сама гляну, княгине, – по-хлопчачому підвів підборіддя княжич* [5, с. 47].

Окремішність вокатива в семантичному й структурному аспектах нівелює його суб'єктну семантико-синтаксичну позицію, внаслідок чого вокатив виконує суто адресатну функцію. У такий спосіб відсутність суб'єктного значення впливає на систему формально-синтаксичних відношень, де словоформа кличного відмінка вживається в ролі детермінанта – другорядного члена речення, який граматично та семантично стосується всієї граматичної основи, а не лише підмета чи присудка або, на думку деяких науковців, трансформується в окрему синтаксичну одиницю і таким чином інтегрується у вислів як частина складносурядного речення.

Доволі широко в тексті роману «Княгиня Острозька» представлено синтаксичні моделі з дуальною структурою, де апеляція виражена граматичним сполученням – комбінацією вокатива та особового займенника: *Ви наполегливий, пане. Я ще не сказала «так», а ви вже відповіли за мене* [5, с. 18]; *Ви любите інтриги, любя!* [5, с. 21]; *Ви вмієте уципнути, любя* [5, с. 22]. Особливістю таких конструкцій є те, що базовий дворядний зв'язок усталюється між дієсловом (предикатом) і особовим займенником, тому вокатив виконує функцію ідентифікації і дублює семантико-синтаксичну функцію пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи. На рівні формально-синтаксичних зв'язків словоформа кличного відмінка корелює з функцією «опосередкованого другорядного члена речення» [1, с. 78], тоді як функцію підмета виконує займенник другої особи.

У випадку семантичної та синтаксичної ізоляції вокатив творить предикативну модель самостійно і таким чином уподібнюється до односкладних речень. За таких умов адресатно-суб'єктна позиція комбінується з предикатною, унаслідок чого кличний відмінок реалізує одразу три функції: адресатну, суб'єктну й предикатну. У сфері формально-синтаксичних відношень кличний відмінок виступає в ролі головного члена речення. В аналізованому художньому мовленні таких речень-звертань обмаль: *Пані й панове* [5, с. 17]; *Ваша величносте!* [5, с. 131].

Отже, у тексті роману М.Ткачівської «Княгиня Острозька» представлено чотири семантико-синтаксичні функції кличного відмінка:

– функція адресата – потенційного суб'єкта дії, реалізована в реченнях, де вокатив-підмет узгоджений з наказовим дієсловом-присудком;

– функція акцентованого адресата й нейтралізованого суб'єкта, виявлена в реченнях, де кличний відмінок зберігає позицію адресата, але втрачає значення суб'єкта, а відтак – первинну координацію з дієсловом;

– функція ідентифікації, виявлена в структурах, у яких суб'єктність виражається комплексним значенням займенника і кличного відмінка;

– функція однокомпонентного речення, виявлена в моделях, представлених вокативом в адресатно-суб'єктно-предикатній позиції.

Функція вокатива співвідносна з типом предикативних моделей. Щоправда, предикація не завжди однозначна з погляду синтаксичних зв'язків. Так, кличний акцентованого адресата й нейтралізованого суб'єкта, на думку деяких науковців, абстрагується в полі семантико-синтаксичних відношень, а тому виконує функцію головного члена речення (предикативної частини), а не детермінанта. Крім того, значення вокатива залежить від морфологічних ознак, зокрема переходу кличного відмінка у вигук, що нівелює значення вокатива як відмінкової одиниці.

Функції вокатива на рівні семантико-синтаксичних відношень залишаються малодослідженими й потребують додаткового опрацювання.

Література:

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови / за ред. І. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
2. Межов О. Г. Мінімальна семантико-синтаксична одиниця у функції адресата. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. 2011. № 6. С. 339–345.
3. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посібник. Київ : Либідь, 1995. 312 с.
4. Каратаєва М. У. Український вокатив у текстовій структурі історичного роману «Диво» Павла Загребельного. *Українська мова*. 2019. № 39. С. 56–66.
5. Ткачівська М. Р. Княгиня Острозька : роман. Київ : КСД, 2021. 480 с.
6. Ципердюк О. Д. Вокатив у текстах новел Василя Стефаника. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Том. 32 (71). № 6. Частина 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 58–63.